

PARMAKLARI SAYMA BİÇİMİ VE KÖKENLERİNDEN HAREKETLE TÜRKÇEDE SIRA SAYI SİSTEMİNİN OLUŞUMU

Dr. Mehmet BAŞTÜRK*

Parmakları sayma biçimi, sayıların adlandırılmaları ve etimolojik kökenleri türkçedeki sıra sayı sisteminin nasıl oluştuğunu görmek ve göstermek için yeterli ölçekleri sağlamaktadır. Aşağıda verilen sol elin şeklinde görüldüğü gibi¹ parmaklar üzerinde sayma işaret parmağından küçük parmağa doğru yapılıyor, geriye kalan baş parmakla da daha önce sayılan parmakların üzeri kapatılarak sayım yapılmakta

küçük parmak	= 4 = *tört, dört
yüzük parmak	= 3 = *üç
orta parmak	= 2 = *iki, ikki
işaret parmak	= 1 = *bir
baş parmak	= 5 = *biş, beş ²

Bir (İşaret parmak) = Türkçedeki bir sıra sayısı için aynı sonucu içeren iki çözümleme mümkündür. Birinci olarak denebilir ki eğer parmakları sayma

* Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Eğitimi Böl. Öğr. Üyesi.

¹ - Denekler üzerinde yaptığımız teste göre sayım genellikle sol elin parmaklarından başlanmakta ve sağ elin parmaklarında bitirilmektedir.

² - Yıldız işaretli sıra sayı adları Orhun anıtlarında yazıldığı şekliyle verilmiştir.

biçimi ile morfolojik verilerden hareket edilirse 'bir' sayısının BEN (EGO) merkezli bir anlam içermekte olduğu görülecektir. Zira, türkçede sözceleyen özne sözcelem uzamındaki bir nesneyi parmağı ile işaret etmek için "bu" işaret zamirini kullanır. Ayrıca birinci tekil şahıs ile birinci çoğul şahıslarını ifadede sırasıyla "ben" ve "biz" zamirleri kullanılır ki gerek bir sıra sayısında gerekse bu zamirlerde kullanılan ilk harf 'b-' dir.

G. Dumézil'in türkçeye aynı kökenden geldiğini ispatladığı keçua³ dilinden hareketle yaptığı ikinci çözümlenmeye göre ise bir sayısı "bir" den çok "birinci" anlamındadır. Bu da bir annenin ilk çocuğundan kaynaklanan ilk tecrübesini yani «primo-genitus»'u ifade etmektedir (G. Dumézil 1955, 17-37).

İki-ikki (orta parmak) = Vurgu anında konuşmacıların kullandığı -k- sesi vücudun çift organlarını adlandırma kelimelerinde de kullanılır : parmak, kulak, ayak vs. Ayrıca bu sesin "gerekeni yaptık" örneğinde görüldüğü gibi geçmiş zamanda çekilmiş fiillerde birinci çoğul şahıs eki olarak kullanılması gösteriyor ki "bir"e oranla "iki" bir çokluk (veya bir çiftelik) anlamı içermektedir.

Diğer bir açıklama ise G. Dumézil'in ileri sürdüğü hipotezdir. Dumézil'e göre Hint-Avrupa dillerinde

3 - Keçua dili Peru'da yaklaşık altı milyon kişi tarafından konuşulan bir dildir.

kullanılan "duo" (iki) sayısının adlandırması ermenicedeki -rk- dolayısıyla *erku* kelimesinden gelmektedir (Dumézil 1955 : 22). Bu kelime "uzun" anlamına gelen *erkar* kelimesiyle bağlantılıdır. Dolayısıyla "iki" sıra sayısı uzun anlamındadır. Dumézil'in bu yorumu türkçe tarzında parmakları sayma şeklini doğrulamaktadır çünkü "iki" sayısına denk gelen orta parmak gerçekten de eldeki parmakların en uzunudur.

Üç (yüzük parmak) : Üç sıra sayısının anlamsal içeriğini yine Dumézil'in (1955 :31) bu sayı ile keçua dilindeki *kimsa* (kinsa) kelimesinden hareketle yaptığı titiz çalışmasından çıkarabilmekteyiz. Söz konusu araştırmacıya göre 'üç' sıra sayısının ilk şekli «yüç»tür. Ancak keçua dilinde 'k' sesine denk düşen 'y' sesi zamanla kullanılmaz olmuştur. Türkçede bu sayının 'k' harfiyle yazılması durumunda "küç" oluyor ki bu da günümüz anadolu türkçesinde "güç, kuvvet, kudret" anlamında kullanılmaktadır. Parmakları sayma tarzına göre değerlendirirsek demek ki yüzük parmağın işaret ve orta parmakla bir araya gelmesi bir nesneyi daha sağlam tutabilmek için bir «güç» oluşturmaktadır.

Dört (küçük parmak) : Ural-Altay dil ailesinin altay kolunu oluşturan dillerde ortak olarak kullanılan tek sıra sayı "dört"tür (Tunguz dilinde 'duyin', mongol dilinde 'dörben', kore dilinde 'turi'). Keçua dilinde birinci ve ikinci çoğul şahıs eklerinde kullanılan 'ç'

sesine denk gelen türkçedeki 't' sesi eski türkçede kolektif ya da çokluk bildiren bir ekdir.

Bunun dışında bu sayı adlandırmasındaki kelimeler bazı fiillerin kôkünü oluşturmaktadır : **ör-** (örümcek ağı buradan gelmektedir), **gör-** (görmek), **dör-** (dörmek), **yör-** (yormak), vs. Ayrıca altı-yedi yaş gurubu arasındaki çocuklarda yapılan deneyler göstermiştir ki yan yana getirilen üç nesnenin anında çocuk tarafından algılanması herhangi bir sorun yaratmamaktadır. Ne var ki algılanacak nesne sayısı dörde çıkarıldığında bu anlık algılama mümkün olmamaktadır.

Buradan iki sonuç çıkmaktadır. 'Dört' sıra sayısı bir kolektif, çokluk anlamı içermektedir. İkinci sonuç ise küçük parmak 'dörmek-karıştırmak'a yarayan bir araç olarak değerlendirilebilir. Nitekim fransızca bu sıra sayısının adlandırılması kulakla ilgili anlamına gelen (auriculaire-oreille) kelimesi kullanılmaktadır.

Beş (baş parmak) : Türkçedeki 'beş' sayısı farsça 'panca' sayısının değişimi olarak değerlendirilmiş ancak bu varsayım ispatlanamamıştır. Bizce türkçe 'beş' adlandırması farsça 'panca' kelimesinden çok yine türkçe 'baş-şef' kelimeleriyle bağlantı kurulmasında fayda vardır. Çünkü bu sayı sözgelimi "başkan" kelimesindeki 'baş' kelimesiyle fonetik bir benzerlik göstermektedir. Ayrıca sol elin parmaklarını sayım biçiminden hareket edilirse bu parmak yani baş parmak en son sayılmakta ve daha önce sayılan

parmakların üzerini örtmektedir. Böylece diğer parmakların 'başı' konumuna gelmektedir.

küçük parmak	= 6 = *altı
yüzük parmak	= 7 = *yiti, yedi
orta parmak	= 8 = *sekiz, sekkiz
işaret parmak	= 9 = *tokuz, dokuz
baş parmak	= 10 = *on ⁴

Altı (küçük parmak) : Keçua dilinde bütün kapalı ünsüzler gibi -h- ve -t- ünsüzleri de hece sonunda sızıcı olarak teleffuz edildiklerinden Dumézil -ht- ile -qt- seslerinin -lt- ve -rt-'den geldiğini düşünmektedir (G. Dumézil 1954 :5) ve böylece keçua dilinde "yurt" anlamına gelen 'suqta' ve 'aqta' kelimeleriyle bağlantı kurar. Bir başka ifadeyle 'altı' sıra sayısı 'yurt' anlamında bir kelimedir.

Dumézil'in belirttiği gibi eğer -l- ve -r- ünsüzleri birbirinin değişimi olarak kullanılabiliyorsa biz 'altı' sayısının daha çok türkçedeki "art", "artı" ve "artık" kelimeleriyle yakın bağlantı kurulmasında isabet olacağını düşünüyoruz. Zira böyle bir bağlantı bize gösterecektir ki 'altı' sayısının 'yurt' anlamından çok parmakları sayış biçimine göre "beşe bir eklemeli" anlamına gelen ve matematikte de toplama işleminde kullanılan "artı" kelimesiyle bağlantısı olduğu ortaya çıkacaktır.

⁴ - Bu el resmini sağ elin resmi olarak almak gerekir.

Yedi (yüzük parmak) : Tıpkı keçua dilinin etkisinden önce aymara dilinde olduğu gibi türkçedeki 'altı' ve 'yedi' sıra sayıları 1 ve 2 sayılarıyla bir ses uyumu göstermedikleri için (aymara dilinde 7 ve 8 sayıları 1 ve 2'den 9 ise 10 sıra sayısından türemiştir) 'altı' ve 'yedi' sayılarının ilk iki sıra sayısından türediğini söylemek çok zordur.

Türkçede 'yedi' sıra sayısının adlandırılmasında izlenen yöntem biraz daha değişik şöyle ki yedinci olarak sayılan nesne söz konusu olduğunda o nesnenin adı söylenir. Kelimenin kökünde kullanılan 'id, ad' kullanımları da buna işaret etmektedir. Buna karşın sözgelimi bir keçua dili yedinci nesneyi yedi sayısına eklenen, 1. ve 2. çoğul şahıs eklerinde de kullanılan '-cis' ekiyle bir çoğul hale sokmaktadır.

Sekiz (orta parmak) : Türkçe sıra sayı sisteminde bu çoğul ekini daha çok sekiz sayısında görmekteyiz. Bu çoğul eki ki 1. ve 2. çoğul zamirleri (biz, siz) ile yine aynı şahıslarda çekilen fiillerin yanı sıra vücudun çifte organlarına adlandırmada kullanılan 'göz', 'diz', 'göğüz', 'geniz', 'omuz', 'ikiz' vs. gibi kelimelerde de kullanılır.

Dokuz (işaret parmak) : Son ek itibariyle 'altı' sıra sayısına uyum gösteren 'yedi' sıra sayısı gibi 'dokuz' da büyük olasılıkla -z- ünsüzünü kabullenerek 'sekiz' sıra sayısına uyum göstermiş durumdadır. Ancak bu

olayı rastlantısal bir olay 'dukuz' sıra sayısını da «marjinal» bir sayı (S. Mellet, 1993: 18) olarak görmemek gerekir. Zira, '-z' sesinin sona eklenmesiyle birlikte ve parmakları sayma düzenine göre bu sıra sayısı tıpkı 'sekiz' gibi 'ikiye bölünme' anlamını içermektedir.

On (baş parmak) : Türkçede ilk onluk sistemin sayısı olan 'on' kökenine eklenen 's-' sesiyle birlikte "son, bitmişlik" anlamını içermektedir. Bu da parmak sayma biçimine göre artık elde sayılacak parmağın kalmadığına işaret etmektedir.

Sonuç:

Kelimelerin kökenleriyle parmakları sayma biçimine ve anlamlarına dayanarak türkçedeki sıra sayı sistemi üzerine yaptığımız bu dilbilimsel çalışmada sıra sayılarının herbirinin anlamı şöyle olmaktadır :

sol eldeki parmakların sayımı

sağ eldeki parmakların sayımı

İşaret parmak (1) = «Ben, égo»

(9) = «ikiye bölünme»

Orta parmak(2)= «çokluk, çiftelik»

(8) = «ikiye bölünme»

Yüzük parmak(3) = «güç, kuvvet»

(7) = «adlandırma»

Küçük parmak(4) = «kollektiflik, karışırma»(6)= «artı, ekleme»

Baş parmak (5) = «baş, başkan, şef»

(10)= «son, bitmiş»

Vücut organlarıyla yakından bağlantılı olan türkçedeki sıra sayı sisteminin oluşumu gerek parmakları sayma

biçimine gerekse eldeki parmakların işleviyle yakın bağlantısı vardır.

Kaynakça :

- DENY, J. : Principe de grammaire Turque (Turc de Turquie), Adrien-Maisonneuve, 1995, Paris.

- DENY, J. : "Langues turques, langues mongoles et langues toungeuzes" in Les langues du monde, 1952, Paris.

- DUMEZIL, G. : "Remarques sur les six premiers noms de nombres du turc" in Studia Linguistica, 1954, Copenhague.

- DUMEZIL G. : "Remarques complémentaires sur les six premiers noms de nombres du turc et du quechua", 1955, in Journal de la Société des Américanistes. Musée de l'homme, Paris.

- MELLET, S. : "La conquête du nombre : des modalités du compte aux structures de la pensée" in Faits de langue, n°2, 1993, Paris.

- MENGES, H. : "Ural-Altäische Jahrbucher" in Anthropos, 1954.

- POPPE, N. "Plural suffixe in Altaic Languages" in Ural-Altäische Jahrbucher, I. fasc. 3-4. Wiasbaden;

- VON FARKAS, J. : "Mongolisch Yisun «neun» und «neunzig» in Ural-Altäische Jahrbucher, Wiasbaden.